

ARQUEOLOGIA

Menhir de Mollet o del Pla de les Pruneres

Jordi Bertran Duarte*

Nom: Menhir de Mollet o del Pla de les Pruneres¹

Cronologia: 3.500 – 2.500 ANE²

Dimensions: 490 x 120 x 70 cm

Pes: 6.200 kg

Emplaçament actual: Jardí Literari – parc de Can Mulà

Protecció legal: Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN)

277

Resum: L'anomenat Menhir de Mollet o del Pla de les Pruneres és un megàlit de grans dimensions, del Neolític final, format per un sol bloc esculpit, que li dona la condició d'estàtua menhir. Tota la superfície del bloc fou regularitzada per repicat. En una de les cares s'observen diversos gravats esquemàtics i, en la cara oposada,

un relleu que representaria un rostre. De manera molt sintètica es presenta la successió d'esdeveniments des de la seva descoberta –el 2009– fins a l'estat actual de coneixements.

Paraules clau: arqueologia, estàtua menhir, menhir, Mollet del Vallès, Neolític final, Pla de les Pruneres

* Geòleg, director del Centre d'Estudis Molletans i tècnic d'Estudis i Recerca de l'Ajuntament de Mollet del Vallès, jbertran@molletvalles.cat

Article rebut el 2 d'octubre de 2020; acceptat l'11 de novembre de 2020.

¹ *Menhir de Mollet* és la designació utilitzada per l'Ajuntament de Mollet del Vallès des del moment de la descoberta. La Generalitat de Catalunya utilitza *Menhir del Pla de les Pruneres*, d'acord amb el conveni de mantenir els noms històrics o bé, en el seu defecte –com és aquest cas–, assignar un topònim concret.

² Abans de la Nostra Era

The Menhir of Mollet or the Pla de les Pruneres

Abstract: The Menhir of Mollet, also known as the Menhir of Pla de les Pruneres, is a large late Neolithic megalith composed of a single sculpted block, which classifies it as a statue menhir. The entire surface of the stone has been shaped by chiselling. On one side, you can observe several schematic engravings and on

the opposite side, a relief that could represent a face or body. We present a brief summary of the sequence of events from its discovery – in 2009 – through to our present-day knowledge of the object.

Keywords: archaeology, statue menhir, menhir, Mollet del Vallès, late Neolithic, Pla de les Pruneres

Descobriment

El 6 d'abril de 2009 té lloc la troballa fortuïta del menhir al pla de les Pruneres, durant les obres de construcció del pàrquing del futur parc de les Pruneres. Abans d'iniciar-se els moviments de terres, el menhir, sense saber-ho, va ser danyat per la perforació d'un pilotatge. Dies més tard –el 6 d'abril–, va aparèixer a 8 m de fondària.

Catalunya (CRBMC), a Sant Cugat del Vallès, perquè es netegi, restauri i estudiï. Allà hi estarà un any.

El Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya designa l'arqueòleg Josep Bosch Argilagós com a responsable de l'estudi del menhir.³ L'estudi de materials el farà el Grup de Recerca Aplicada al Patrimoni Històric de la Universitat de Barcelona (UB) i, la documentació amb escàner 3D, les empreses Metrics & Solutions, SL i Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural, SL.

278

Intervenció arqueològica i geològica

La Direcció General del Patrimoni Arqueològic de la Generalitat de Catalunya autoritza una intervenció d'excavació i control, del 27 d'abril al 24 de juliol de 2009, sota la direcció de l'arqueòleg Pablo Martínez Rodríguez (Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural, SL). Es porta a terme un estudi arqueològic i geològic que determina que la peça està descontextualitzada i colgada de sediments al·luvials del Besòs i els seus afluents.

Protecció legal

El 30 d'abril de 2010, el menhir és donat d'alta com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN),⁴ amb el número de registre 4108.

Emplaçament originari

Totes les dades geològiques i arqueològiques evidencien que el lloc de la troballa no coincideix amb l'emplaçament originari, que, probablement, se situaria en algun punt elevat no gaire distant. Es proposa com a possible emplaçament hipotètic el turó on s'emplaça l'església parroquial de Sant Vicenç, pel fet que ha estat l'origen de tots els assentaments

Restauració i estudi

El 7 de maig de 2009, la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya autoritza el trasllat provisional del menhir al Centre de Restauració de Béns Mobles de

³ Tres anys més tard, la Generalitat de Catalunya publicarà l'estudi: Bosch i Jorba (2012).

⁴ Es tracta de la màxima categoria de protecció legal del patrimoni cultural català, atorgada per la Generalitat de Catalunya.

de la ciutat. Des d'aquí, el menhir hauria estat transportat i abandonat al pla de les Pruneres, on va quedar sepultat i d'aquesta manera preservat per sediments al·luvials.

Emplaçament actual i visites

A petició de l'Ajuntament de Mollet, el Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya autoritza, el 31 de maig de 2010, el retorn del menhir a Mollet, en qualitat de dipòsit provisional.

El 10 de juny de 2010, el menhir queda exposat al Jardí Literari del parc Can Mulà i el Museu Municipal Joan Abelló se'n fa càrrec de la conservació i les visites.

L'11 d'octubre de 2011, es col·loca una rèplica al parc de les Pruneres, en l'extrem diagonalment oposat al lloc de la troballa.

Morfologia, dimensions i pes

Morfologia: prisma rectangular amb els cares arrodonits (secció gairebé el·líptica) i l'extrem superior apuntat. Morfologia d'origen antròpic com a resultat de la regularització per repicat amb un objecte dur de punta arrodonida. Els motius decoratius se situen en les dues cares estretes del prima rectangular.

Dimensions: 490 x 120 x 70 cm

Pes: 6.200 kg

És el menhir més gran de la península Ibèrica i un dels més grans de tota l'Europa meridional, només superat pel menhir de la Cham des Bondons (Losera, França), amb 6 m, i el menhir de Conòsols (Aude, França), amb 8,9 m. Si tenim en compte que es tracta d'una estàtua menhir, aleshores es converteix en la més gran de tota Europa.

Litologia

Arcosa, un gres ric en feldspats. S'observen estructures sedimentàries (estratificacions encreuades) i alguns enclavaments de roques metamòrfiques.

A hores d'ara, es desconeix l'àrea font d'aquesta roca, atès que no hi ha cap aflorament conegut, de característiques semblants, en l'entorn vallesà.

Motius decoratius (gravats i relleu)

A diferència d'altres menhirs, els motius decoratius es troben a les dues cares estretes i no pas a les amples.

En una de les cares s'observa un rostre esquemàtic en relleu, de tradició mediterrània, conegut en l'estatuària megalítica prehistòrica com a *bloc en T* o *T facial*. Està realitzat amb una tècnica escultòrica precisa i molt detallada. El bloc en T està format per una traça vertical, en posició central, que representa el nas, i una traça superior horitzontal que representa les celles. A banda i banda del nas trobem dos punts que representen els ulls. Als extrems de la traça horitzontal (celles) trobem uns motius,⁵ també esculpits en relleu, que baixen verticalment amb traç curvilini. Primer s'obren de manera progressiva cap a l'exterior però al final giren, de manera sobtada, cap a l'interior del bloc en T. Aquest gir final, detectat per Pablo Martínez (Moya, Martínez, López, 2010, Martínez, 2011 i Martínez, Moya i López, 2015), només és visible amb un joc de llums i ombres molt precís. Finalment, per sobre de les celles, hi ha un altre motiu en relleu del qual només es conserva un petit segment, a causa dels danys provocats per un pilotatge durant les obres.

En la cara oposada s'observen diferents gravats esquemàtics, de tradició atlàntica, en forma de serp, jou, escuts i semicercles. Els solcs són estrets

⁵ Només s'ha conservat bé el motiu del costat esquerra.

i estan realitzats amb una tècnica escultòrica simple.

Hipòtesis interpretatives

A hores d'ara, s'han formulat dues hipòtesis interpretatives.

Segons Pablo Martínez (Moya et al. 2010, Martínez, 2011 i Martínez et al. 2015) el bloc en T s'identificaria amb un rostre i les traces curvilínies que baixen de les celles serien els braços. Al final d'aquestes traces curvilínies, quan giren sobtadament cap a l'interior, es trobarien esculpides les mans, avui desaparegudes. Aproximadament a la mateixa alçada del bloc en T però en el costat oposat del menhir s'observen dos gravats curvilínies simètrics en forma de jou, que en conjunt formem una "M" amb els angles superiors corbats, que s'identificarien amb els omòplats, de manera que ambdues cares del menhir podrien estar relacionats. Per a Martínez, la resta de gravats són de difícil interpretació per bé que apunta algunes possibles relacions amb altres estàtues menhir. Per a aquest autor, la condició d'estàtua menhir es basa en el conjunt del menhir.

Segons Josep Bosch (Bosch, 2011 i Bosch i Jorba, 2012) el bloc en T s'identificaria amb un rostre i les traces curvilínies que baixen de les celles serien la cornamenta d'un ur⁶ (bou salvatge prehistòric) en posició d'investida. Aquesta figura, mig humana mig animal, s'associaria amb una divinitat masculina que, en el corpus mitològic de les cultures mediterrànies antigues, es relaciona amb les aigües fluvials. L'ur és l'animal més gran i fort que ha poblat la Mediterrània des de la prehistòria. La

virilitat i la força d'aquest animal són comparables al poder de fecundació i també de destrucció de les aigües. Per a Bosch, els gravats de la cara oposada són de difícil interpretació i no estarien relacionats amb el relleu de la cara oposada. Per a aquest autor, la condició d'estàtua menhir es basa sobretot en l'existència del rostre en relleu.

Cronologia

La intervenció arqueològica de 2009 va permetre trobar un nivell, amb restes carbonitzades, situat tot just per sobre del menhir. La datació radiomètrica ¹⁴C d'aquests carbons ha proporcionat l'única datació absoluta disponible fins ara. L'edat dels carbons és 3717 ± 50 BP,⁷ que correspon a una edat calibrada de 2.290-1.960 ANE (Martínez, 2011), fet que indica amb certesa que, en aquest moment, el menhir ja estava colgat de terra.

Pablo Martínez (Moya, Martínez, López, 2010, Martínez, 2011 i Martínez, Moya i López, 2015) proposa la seqüència cronològica següent:

- 3.300-2.200 ANE. Realització del relleu en el mateix moment que es repica tot el bloc. Els gravats podrien ser coetanis però realitzats per una persona diferent o bé posteriors, ja sigui fets amb molt poc temps de diferència o fins a uns segles més tard.

Josep Bosch (Bosch i Jorba, 2012) proposa la seqüència cronològica següent:

- 3.500 ANE. Repicat de tot el bloc i realització dels gravats en una de les cares
- 3.000 ANE. Realització del relleu en la cara oposada

⁶ L'ur (*Bos primigenius*) era originari de l'Índia i arriba a Europa durant el plistocè inferior. L'ur fou caçat per l'home de Neandertal. A l'edat mitjana queda reduït a l'Europa occidental i està en perill d'extinció. El darrer exemplar fou caçat a Polònia el 1627.

⁷ Edat Radiocarboni Convencional (ERC) indicada en unitats BP (Before Present –abans del present–, establert el present, per conveni, en l'any 1950). Els valors ERC no indiquen de manera directa l'edat de la mostra, ja que cal dur a terme una calibració.

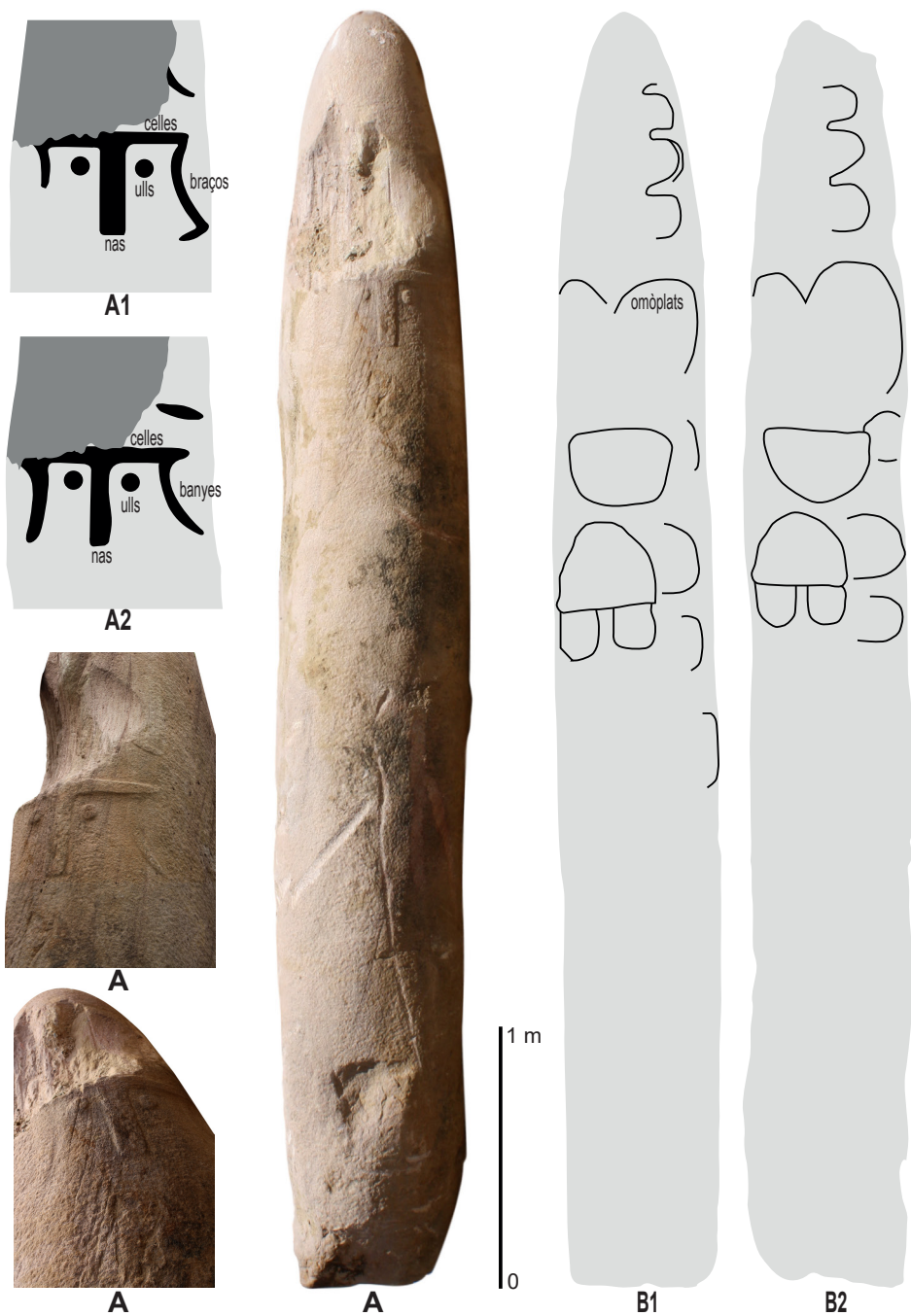

Figura 1. A) Fotografia del costat estret on se situa el rostre en relleu i detalls; A1) Traçat del rostre en relleu segons el dibuix d'Aida Alarcos (Martínez 2011); A2) Traçat del rostre en relleu segons el dibuix d'Elisa Sarrià (Bosch i Jorba 2012); B1) Traçat dels gravats segons el dibuix d'Aida Alarcos (Martínez 2011); i B2) Traçat dels gravats segons el dibuix d'Elisa Sarrià (Bosch i Jorba 2012). Font: Jordi Bertran a partir dels originals citats.

- 2.500 ANE. Trasllat i abandó del menhir

Observi's que, per a Martínez, primer es faria el relleu i, coetàniament o a posteriori, els gravats. En canvi, per a Bosch, els gravats són anteriors i estan desvinculats del relleu, que és clarament posterior.

Altres menhirs del Baix Vallès

Amb la descoberta del Menhir de Mollet, ja són deu els menhirs dels quals es té coneixement al Baix Vallès, de manera que aquest territori es perfila com una de les majors concentracions de menhirs de Catalunya.

- Menhir de Castellruf (Sta. Maria de Martorelles)

- Pedra de Llinàs o Pedra del Diable (Montmeló)
- Pedra Serrada o Pedra del Diable (Parets del Vallès)
- Pedra Llarga, Pedra del Diable o Pedra del Diluvi (Palau-solità i Plegamans)
- Menhir de Can Tarragona (Palau-solità i Plegamans)
- Pedra Salvadora (Mollet del Vallès). Desaparegut
- Pedra de Gallicant, Pedra de Can Traïdor o Menhir de Gallecs (Mollet del Vallès). Desaparegut
- Pedra de Can Falguera (Palau-solità i Plegamans). Desaparegut
- Pedra Fita (Montornès del Vallès). Desaparegut

Bibliografia

282

- Bertran, J. (2016). L'aigua en l'essència molletana. *Notes*, 31, 89-106.
- Bertran, J., Bosch, J. i Tenas, M. (2011). Els menhirs del Baix Vallès abans de la descoberta del menhir de Mollet: geologia, arqueologia, història i etnografia. *Notes*, 26, 121-148.
- Borgoñoz, M. (2011). La conservació - restauració del menhir de Mollet. *Notes*, 26, 157-162.
- Bosch, J. (2010). El menhir de Mollet: una de les primeres estàtues?. *Notes*, 25, 101-103.
- Bosch, J. (2011). El menhir de Mollet: aspectes arqueològics. *Notes*, 26, 167-178.
- Bosch, J. i Jorba, A. (2012). *El menhir del Pla de les Pruneres*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, departament de Cultura, Col·lecció Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 20.
- Bosch, J., Tenas, M. i Bertran, J. (2011). El menhir de Mollet i el megalitisme al Baix Vallès. *Vallesos*, 100-103.
- Martínez, P. (2010). Estàtues-menhirs, testimonis d'una religió que va abastar tot Europa en el tercer mil·lenni aC. *Notes*, 25, 81-99.
- Martínez, P. (2010). Informe de la intervenció arqueològica al pla de les Pruneres (Mollet del Vallès, Vallès Oriental). Barcelona: Generalitat de Catalunya, departament de Cultura, informes d'intervencions arqueològiques a Catalunya.
- Martínez, P. (2011). La estatuamenhir del Pla de les Pruneres (Mollet del Vallès, Vallès Oriental). *Complutum*, 22 (1), 71-87.
- Martínez, P. i Palazón, J.A. (2011). L'estatuamenhir de Mollet, el descobriment. *Notes*, 26, 149-155.
- Martínez, P., Moya, A. i López, J.B. (2015). Catalunya, tierra de colosos. Las estatuas-menhires decoradas del Neolítico final-Calcolítico catalán: singularidades y vínculos con la estatuaria del Midi francés. Dins G. Rodríguez i H. Marchesi (ed.) *Statues-menhirs et pierres levées du Néolithique à aujourd'hui. Actes du 3e Colloque International sur la statuaire mégalithique* (pp. 269-284). Saint-Pons-de-Thomières: Direction régionale des affaires culturelles Languedoc-Roussillon i Groupe Archéologique du Saint-Ponais.
- Moya, A., Martínez, P. i López, J.B. (2010). Éssers de pedra. Les estàtues-menhirs i esteles antropomorfes de l'art megalític de Catalunya. *Cypsela*, 18, 11-41.
- Palazón, J.A. (2010). Estudi geològic de la intervenció arqueològica del Pla de les Pruneres a Mollet del Vallès (Vallès Oriental). Informe inèdit.
- Vendrell, M., Giráldez, P. i Ventolà, L. (2011). El menhir de Mollet: materials i recobriments. *Notes*, 26, 163-165.